

Традыцыі сямейнай абраднасці Лагойскага краю

В. С. НОВАК

Жывой з’явай на Лагойшчыне з’яўляецца радзінна-хрэсьбінны абрад, арганічнае месца ў структуры якога займаюць звязаныя з ім прыкметы і павер’і. Жыхары розных вёсак прытрымліваліся народных традыцыйных прадпісанняў адносна таго, як засцерагчы цяжарную жанчыну ў адказны перыяд “выношвання ёю дзіцяці”. Запісаныя звесткі ўяўляюць сабой своеасаблівы маральна-этычны кодэкс, у якім спакон веку традыцыяй адрэгуляваны важныя моманты, звязаныя з нараджэннем і выхаваннем дзіцяці. Цяжарная жанчына клапацілася найперш аб тым, каб нарадзіць здаровае дзіцятка. Менавіта з апошнім і звязаны шэраг забарон: “Нельга, каб бярэменнай жанчыне кошка прабегла праз ногі, пераступаць чэрэз ёй і насіць паясы, а то ў дзіцяці, лічылі, будзе сплюшчаная пераносіца” (запісана ў в. Акалова ад Анішкевіч Анжэлы Усеваладаўны, 1964 г.н.).

Асцерагалася цяжарная жанчына, зыходзячы з мясцовых вераванняў, пераступаць цераз сякеру, бо інакш, лічылася, што “ў дзіцяці будзе заячая губа” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Арцем’евай Ліліі Васільеўны, 1939 г.н.). Забаранялася цяжарнай жанчыне шмат есці, бо “дзіця будзе ўсягда хацець есць” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Арцем’евай Ліліі Васільеўны, 1939 г.н.), не дазвалялася ёй хадзіць і “над вярхоўкай, штоб пупавіна ў дзіцёнка не закруцілася за горла”, а таксама забаранялася “прыгаць чэраз канаву”, а то дзіцё будзе балець (запісана ў в. Самахвалавічы ад Зюзянок Валянціны Аляксееўны, 1945 г.н.). Будучую маці хвалявалі і іншыя акалічнасці, звязаныя з нараджэннем дзіцяці. У сувязі з гэтым, напрыклад, рацыянальнымі падаюцца засцярогі, паводле якіх нельга было “смяцца з бальных, некрасівых. Эта вліяе на дзіця. Яно можа нарадзіцца такім жа” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Арцем’евай Ліліі Васільеўны, 1939 г.н.). Не павінна была цяжарная жанчына біць жывёл: “Нельзя нагой біць жывёлу, бо дзіця будзе злое, плаксівае, хворае” (запісана ў в. Пуцілава ад Акуліч Валянціны Адольфаўны, 1933 г.н.).

Каб не было дзіця зайздросным і было разумным, забаранялася цяжарным жанчынам зайздросціць чужым людзям і падразаць валасы (запісана ў в. Акалова ад Шуркевіча Рыгора Станіслававіча, 1939 г.н.). У в. Скарады бытуе павер’е, згодна з якім “нельзя бярэменным стрыцца – будзе кароткі век у дзіцёнка” (запісана ад Пракопчык Жанны Канстанцінаўны, 1968 г.н.). Паводле ўспамінаў жыхароў гэтай вёскі ўстойлівымі ў мясцовай традыцыі былі ўяўленні, замацаваныя за кожным днём тыдня, у кожны з якіх нараджалася дзіця, то ў характары яго былі ўжо загадзя вызначаны рысы характару: “Калі радзіцца ў чацверг – чысцюля будзе дзіцёнак, вторнік – рабацяга, васкрэсенне – гультай, а субота – гуляка” (запісана ад Пракопчык Жанны Канстанцінаўны, 1968 г.н.).

Радзінна-хрэсьбінны абрад, зыходзячы з фактычных матэрыялаў, мае наступную структуру: хрышчэнне дзіцяці ў царкве (“Рабёнка свяшчэннік апускаў у вадку 3 разы, чытаў малітву, а потым вешаў на шэю крэцік і абварочваў дзіця белым палаценцам” (в. Акалова)), ад’езд хроснай маці з дзіцём да хаты яго бацькоў, сустрэча дзіцяці бацькамі, бабкай-павітухай, адорванне дзіцяці падарункамі, аб’яўленне хроснай маці імя новароджанага, хрэсьбіннае застолле, разбіванне гаршка з кашай, адорванне падарункамі бабкі і кумоў, саджэнне бабкі-павітухі і кумоў на тачку (“на тачку садзілі кума з кумой і бабку везлі дадому” – запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Арцем’евай Ліліі Васільеўны, 1939 г.н.), выкананне радзінна-хрэсьбінных песень, адрасаваных бацькам новароджанага, бабцы, кумам і інш.

Вяселле на Лагойшчыне, як і ў іншых рэгіёнах Беларусі, захоўваючы традыцыйны падзел на давясельную, уласна вясельную і паслявясельную часткі, вылучаецца адметнымі

мясцовымі асаблівасцямі. На вялікі жаль, тыя сціплыя этнаграфічныя звесткі, што занатаваны былі ў час экспедыцыі, не дазваляюць больш грунтоўна ахарактарызаваць структуру менавіта лагойскага вяселля, але ж тым не менш пэўная яго схема святкавання ўсё ж можа быць прадстаўлена.

Пачыналася вяселле са сватання, важным момантам якога быў рытуальны іншасказальны дыялог паміж сватамі і бацькамі нявесты: “У сваты прыходзяць ужо, наперад дагаворацца, ну і прыходзяць вечарам, кажуць: “Вот мы чулі, што ў вас карова прадаецца” (запісана ў в. Юльянова ад Вязовіч Марыі Іванаўны, 1951 г.н.). Сватацца прынята было ехаць позна вечарам, каб па прычыне адмовы з боку нявесты не было ў вёсцы “пагалоскі” аб тым, што жаніху адмовілі. У в. Асінцы сваты заходзілі ў хату і гаварылі: “Мы чулі, што ў вас ёсць цёлачка, а ў нас ёсць бычок, прадайце цёлачку нам”. Як і ў шматлікіх вёсках Гомельшчыны, так і ў в. Асінцы, калі “дзяўчына жаніху адмаўляла, то выносіла хлопцам гарбуз”. Сімвалам згоды на шлюб з’яўляліся паднесеныя нявестай на рушніку для сватоў “хлеб і чарка гарэлкі” (запісана ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.).

У сватанні прымалі ўдзел сват як галоўная дзеючая асоба, а таксама бацькі маладога і сам малады. У в. Самахвалавічы, калі прыходзілі ў сваты, то гаварылі: “Мы – заморскія купцы, вязём золата. Мы – вам падаркі, а вы – нам дачку” (запісана ад Зюзянок Валянціны Аляксееўны, 1945 г.н.).

У пачатку размовы паміж сватамі маладая, паводле ўспамінаў Соф’і Антонаўны Каборды, 1930 г.н., “стаяла сціпла, калупала пальцам гліну ў сцяне”, што, абазначала яе згоду на шлюб (прыгадаем семантыку аналагічных дзеянняў нявесты ў некаторых раёнах Гомельшчыны).

Калі адмаўлялі сватам, то ў в. Атрубак, “адносілі гарэлку і палаценца” (запісана ад Кучынскай Ядвігі Станіславаўны, 1930 г.н.). У в. Весніно, калі маладая не давала згоды на шлюб, то яна “адсылае грошы за ўсю закуску і гарэлку, што прыносіў малады” (запісана ад Макейчык Ніны Васільеўны, 1932 г.н.). Паводле сведчанняў Марыі Мікалаеўны Жалынінай, 1930 г.н., з в. Гайна, знаёміліся маладыя людзі звычайна падчас правядзення кірмашоў, і калі хлопцу спадабалася дзяўчына, едзе ён у сваты: “Ну, прыязджаюць, вродзе бы едуць яны куды-то на базар купіць ялавіцу. Агеньчык гарыць, спыняюцца, каб паначаваць у іх, каня паставіць, каб конь пагрэўся. Ну, яны людзі добрыя, пусцілі. Гаварылі-гаварылі, потым ужо сват і кажа:

Калі прыйшла рыбка да гаці,

Я мушу праўду сказаці:

– Мы прыехалі па тую кветку,

Што цвыцець зімой і ўлетку

А маці і кажа:

– Якая ж гэта кветка зімой цвыцець, мае людцы?

– Ну, якая кветка? Такая, якую палюбіў наш Андрэйка, Ганначка ваша.

– А, божа ж мой, Ганначка, ці праўда пойдзеш замуж?

Маўчыць Ганначка, у печы пальчыкам гэтак калупае.

– Праўда пойдзеш?

– Ну ж калі маўчу, дык пэўна ж хачу. Пайдзі.

Калі ўсё паспяхова вырашалася падчас сватання нявесты, то абавязкова свата абвясваюць палаценцам: “Раз яна (нявеста) ужо сагласна і любе яго, тады п’юць гарэлку ды палаценцам свата абвясваюць” (запісана ў в. Юльянова ад Вязовіч Марыі Іванаўны, 1951 г.н.).

Жыхары в. Аўгустова пацвердзілі, што пасля сватання ладзілі ў іх мясцовасці запоіны, якія называлі яшчэ “змовінамі”, што дае падставы меркаваць аб супадзенні ў часе давясельных абрадавых этапаў – запоін і заручын (змовін). На запоіны “прыходзілі бацька з сынам, з сабой прыносілі пляшку гарэлкі, упрыгожаную жытнімі каласамі і перавязаную рушніком” (запісана ў в. Аўгустова ад Каборды Соф’і Антонаўны, 1930 г.н.). У структуры давясельнага перыяду ў в. Аўгустова меў месца і такі абрадавы этап, ак аглядзіны, сутнасць якога заключалася ў тым, што менавіта пасля цырымоніі сватаўства маці маладога пасылала каго-небудзь з родзічаў наведання да бацькоў маладой і як мага болей “даведацца, выпытаць, разглядзець. Калі звесткі былі адмоўнага характару, то вяселле магло і разладзіцца” (запісана ад Каборды Соф’і Антонаўны, 1930 г.н.).

Як правіла, на заручынах вырашалі канкрэтныя пытанні аб арганізацыі вяселля. Гэты факт пацвердзілі жыхары в. Мятлічыцы: “На заручынах дагаворваліся пра свадзьбу” (запісана ад Турчыновіч Міхаліны Венядзіктаўны, 1926 г.н.). Рыхтавалі абавязкова каравай, прычым “шмат дзе на Міншчыне гэта рабілася ў дзень вяселля. У некаторых жа месцах каравай рашчынялі ў зборную суботу, а выпякалі ў той час, як маладыя ад’едуць да вянца” [1, с. 169]. Амаль ва ўсіх вёсках інфарматары адзначылі, што звычайна выпякалі каравай замужнія жанчыны (в. Казыры), “каравай выпякалі заўсёды замужнія жанчыны, якія былі шчаслівыя ў сваёй жыцці” (запісана ў в. Акалова ад Смаляка Алеся Мікалаевіча, 1937 г.н.).

Падчас падрыхтоўкі цеста для караваё пазбягалі “замешваць яго кулакамі, бо, лічылася, што мужык будзе біць жонку” (запісана ў в. Асінец ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.).

Абавязковым у сістэме вясельнай абраднасці Лагойшчыны быў выкуп маладым сваёй нявесты: “Калі жаніх знайшоў нявесту, ён павінен выплаціць грошы” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Аўсейка Валянціны Дзям’янаўны, 1937 г.н.).

Царкоўны абрад вянчання – адзін з важнейшых абрадавых этапаў вяселля на Лагойшчыне: “Калі маладыя ехалі ў царкву або з царквы і распрагліся коні, то маладым жыць нядоўга і муж будзе паднімаць на жонку руку” (запісана ў в. Асінец ад Кузьміч Надзеі Мікалаеўны, 1925 г.н.). Праўда, зыходзячы з катэгарычных сцвярджэнняў асобных інфарматараў, у некаторых вёсках пра вянчанне нават не ведалі: “Толькі тады ніхто не венчаўся” (запісана ў в. Скарады ад Умэцкай Ніны Антонаўны, 1930 г.н.). Калі “маладыя ехалі ў царкву венчацца, то ехалі паасобку, а з царквы пасля вянца ўжо вярталіся на кане маладога” (в. Аўгустова). “Лічылася, што калі падчас выезду ў царкву ішоў дождж, то на дабро, на шчаслівае жыццё. Коні наравацца, не хочучь ісці – благае прымета” (запісана ў в. Аўгустова ад Каборды Соф’і Антонаўны, 1930 г.н.).

У мясцовых традыцыях вёсак Мятлічыцы і Самахвалавічы “маладых, якія ехалі ўжо ад вянца, прынята было сустракаць той пары, што толькі што пажаніліся” (запісана ад Турчыновіч Міхаліны Венядзіктаўны, 1926 г.н.), “маладых устрачала замужняя пара, якая жыла добра” (запісана ад Зюзянок Валянціны Аляксееўны, 1945 г.н.).

Пра абрад пасада, які лічыцца даволі распаўсюджаным на тэрыторыі Мінскай вобласці, жыхарка в. Атрубак Ядвіга Станіславаўна Кучынская, 1930 г.н., прыгадала наступныя звесткі: “Дзяўчаты садзілі нявесту на дзюжу... Калі дзеўка нячэсная – вымазвалі дзёгцем вароты”; “Калі дзеўка была чэсная, садзілася на дзюжу, на пасада, еслі нячэсная, то ана кала дзюжы кленчыла на калені” (запісана ў в. Гайна ад Жалынінай Марыі Мікалаеўны, 1930 г.н.). Маці благаслаўляла маладую сесці на пасада. А яе да дзюжы падводзіла хросная маці: “Маладую садзілі на дзюжу, накрытую вывернутым кажухом. Калі маладая не зберагла дзювоцкасці, на дзюжу не мела права садзіцца, баючыся граху і людскога асуджэння” (запісана ў в. Аўгустова ад Каборды Соф’і Антонаўны, 1930 г.н.).

Пасля вянчання маладых сустракаюць бацькі маладога з хлебам-соллю: “Як заходзяць у дом маладога, маладая стараецца пераступіць парог першай, тады, лічылі, будзе камандаваць. Маладыя ідуць “пад ручкі”, каб іх ніхто не разлучыў” (запісана ў в. Атрубак ад Кучынскай Ядвігі Станіславаўны, 1930 г.н.).

Абрад дзяльбы караваё – кульмінацыя вяселля, прычым адбываецца як і ў хаце маладой, так і ў хаце маладога. Звычайна права падзелу вясельнага караваё надавалася хросным: “Крэсная мама дзяліла каравай на ўсіх, кожнаму давала па кусочку” (запісана ў г.п. Плешчаніцы ад Аўсейка Валянціны Дзям’янаўны, 1937 г.н.). Тэкстаў каравайных песень амаль ніхто з апытваемых інфарматараў не здолеў прыгадаць, а іншы раз гучала ў адказ на пытанне: “Падчас выпякання караваё мы не спявалі ніякіх песень” (запісана ў в. Казыры ад Ліс Марыі Андрэеўны, 1928 г.н.).

Наадварот, жыхарка в. Асінец Надзея Мікалаеўна Кузьміч, 1925 г.н. адзначыла, што “выконвалі пры пекцы караваё песні, каравай рабілі вялікі”. Калі дзялілі каравай, то кіраваліся пэўнымі правіламі, напрыклад, “первы кавалек аздавалі нявесце, другой – жаніху, патом – радзіцелям”, у в. Самахвалавічы “вярхушку караваё аздавалі маладым” (в. Асінец). Маладых, якія атрымлівалі кавалак караваё, адорвалі падарункамі, выказвалі розныя пажаданні, благаслаўлялі ад імя ўсяго роду на заможнае і шчаслівае жыццё. “Падаркі дарылі чэраз пла-

ток, штобы маладыя жылі багата” (запісана ў в. Самахвалавічы ад Зюзянок Валянціны Аляксееўны, 1945 г.н.). Калі пасля дзяльбы каравая застаюцца яго рэшткі, то “дзеўкі хочуць іх укарасці, кінуць на крышу, каб дзеўкі ішлі замуж, а хлопцы стаяць, каб не даць каравай, каб яны не ішлі замуж. І тут ужо вайна: “хлопцы – сабе, дзеўкі – сабе” (запісана ў в. Гайна ад Жалынінай Марыі Мікалаеўны, 1930 г.н.).

Адметнасцю вяселля на Лагойшчыне з’яўляецца выкананне і ў першы, і ў другі дзень вяселля “марша” для маладых і гасцей, падчас якога “збіраюць грошы музыкантам” (запісана ў в. Весніно ад Макейчык Ніны Васільеўны, 1932 г.н.).

Завяршалася вяселле на Лагойшчыне “перазовамі”, якія “спраўлялі праз пэўны час пасля вяселля, як хто паспяваў падрыхтавацца. У перыяд да перазоваў маладая не мела права наведацца да сваіх бацькоў” (запісана ў в. Аўгустова ад Каборды Соф’і Антонаўны, 1930 г.н.).

Abstract. Traditions of family rites of Lagoisk district are considered in the paper.

Літаратура

1. Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Мінская вобласць / Уклад. В.Д. Ліцвінка; уклад. муз. часткі Г.Р. Кутырова. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – 477 с.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 9.03.09